

Piotr Pasisz*
(Kielce)

Kariera naukowa Celiny Bobińskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1950–1984

Abstract: The article presents the scientific career of the historian of modern times in the PRL period of Celina Bobińska. Issues of her acquiring subsequent academic degrees, the leadership of the Chair of History of Modern and New Poland and the relations with some historians from the Cracow environment were raised. In addition, Bobińska's involvement in the First Congress of Polish Science and the Otwock conference as a representative of the Cracow milieu was presented at that time.

Key words: Celina Bobińska, Krakow's historical environment, intellectual biographies.

Słowa kluczowe: Celina Bobińska, krakowskie środowisko historyczne, biografia

Celem artykułu jest przedstawienie wycinka biografii intelektualnej historyka dziejów nowożytnych, tworzącego w okresie PRL, Celiny Bobińskiej (1913–1997). Przedmiot badań mieści się w polu badawczym historii historiografii, która zajmuje się między innymi biografiami oraz analizą twórczości historyków. W niniejszym tekście zamierzam skupić się nad przedstawieniem tej pierwszej kwestii. Cezura otwierająca to 1950 r., kiedy Bobińska przybywa na Uniwersytet Jagielloński¹, a datę zamykającą niniejsze rozważania stanowi przejście głównej bohaterki na emeryturę (1984 r.). Artykuł skupia się na przedstawieniu kariery naukowej krakowskiej badaczki, jej relacji z innymi historykami na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz uczestnictwa jako reprezentantki krakowskiego ośrodka badawczego na I Kongresie Nauki Polskiej i Konferencji Otwockiej.

* Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Historii; e-mail: piotr.pas@op.pl; ORCID: 0000-0002-3936-2901

¹ Można nazwać ten okres jej życia „krakowskim”. Inne okresy w biografii intelektualnej Bobińskiej: okres moskiewski: 1913–1945, 1918–1945. Pierwsze pięć lat życia spędza na ziemiach polskich. Okres warszawski: 1945–1950.

Bazą źródłową analizy są materiały pochodzące z: Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Archiwum Akt Nowych, Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Archiwum Instytutu Historii PAN oraz Archiwum PAN/PAU (oddział krakowski). Ponadto jest to również także spuścizna Celiny Bobińskiej znajdująca się w Bibliotece Jagiellońskiej² a także listy i pamiętniki historyków okresu PRL. Pomocniczo wykorzystano wypowiedzi programowe Bobińskiej opublikowane w prasie.

Informacje na temat działalności Bobińskiej znajdują się w różnych opracowaniach dotyczących historiografii PRL, czego przykładem są m.in. prace Tadeusza Rutkowskiego, Jana Szumskiego, Rafała Stobieckiego, Zbigniewa Romka, Piotra Bilińskiego i Piotra Hübnera³.

Początki kariery naukowej Celiny Bobińskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim

Mąż Bobińskiej – Władysław Wolski, na skutek intryg, jakie prowadził przeciwko Bolesławowi Bierutowi w 1950 r., został odsunięty, pozbawiony stanowiska ministra administracji publicznej i zesłany do Krakowa na stanowisko dyrektora biblioteki wojewódzkiej. Żona solidarnie z nim wyjechała, mimo że Bolesław Bierut nakłaniał ją do rozwodu i pozostania w Warszawie. Z tego powodu utraciła możliwość odgrywania dotychczasowej roli w środowisku historycznym⁴. Na Uniwersytecie Jagiellońskim przejęła katedrę Historii Polski Nowożytnej i Najnowszej (XVIII–XX w.)⁵ zajmowaną do 1948 przez Władysława Konopczyńskiego⁶. W wyniku nowej organizacji podzielono ją na dwa zakłady. Pierwszy, kierowany przez Bobińską, zajmował się XVIII i XIX w., natomiast drugim kierował Józef Buszko⁷.

Bobińska, jak wynika z korespondencji, ściśle współpracowała naukowo i organizacyjnie w ramach katedry z Józefem Buszko, który zastępował ją w kierownictwie podczas jej wizyt za granicą⁸. W wyniku reorganizacji Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1970 r., po likwidacji katedr, powstało 11 zakładów. Bobińskiej przypadło kierownictwo Zakładu Historii Polski Nowoczesnej i Metodologii⁹.

Autorka *Szkiców o ideologach polskiego Oświecenia* uważała Kraków za „reakcyjny i endecki”. Władze w początku lat pięćdziesiątych również oceniały Uniwersytet Jagielloński jako środowisko studenckie i pracownicze trudne

² Obecnie nieposiadająca jeszcze sygnatury. [10.02.2019]

³ Por. T. Rutkowski, 2006; Idem, 2014; Z. Romek, 2010; J. Szumski, 2016; R. Stobiecki, 1993; Idem, 2007; Idem, 2014; P. Hübner, 1992; Idem, 1987; P. Biliński, 2017.

⁴ T.P. Rutkowski, 2014, s. 18–19; J. Stuglik, 2016, s. 24; R. Herczyński, 2008, s. 539.

⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Edukacji Narodowej. Departament Kadr, sygn. 8337, Bobińska-Wolska Celina, k. 1–4.

⁶ P. Biliński 1999, s. 125; T. P. Rutkowski, 2006, s. 138.

⁷ K. Piwarski 1967, s. 150–151.

⁸ Biblioteka Jagiellońska, Dział rękopisów, Spuścizna Celiny Bobińskiej, List Józefa Buszki do Celiny Bobińskiej, Kraków 3.12.1961, mps, b.p.

⁹ P. Franaszek, 2014, s. 62–63.

w przeciągnięciu na stronę partii i światopoglądu komunistycznego¹⁰. Z kolei w środowisku krakowskim postrzegano Bobińską jako osobę mającą wprowadzić nowy porządek, związany z nowymi władzami.

Z dniem 1 listopada 1948 r. usunięto z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz przeniesiono na emeryturę profesora Władysława Konopczyńskiego. Jak zauważył Tadeusz Rutkowski, Konopczyński był jednym z uczonych otwarcie sprzeciwiających się władzy, toteż dokonano na niego nagonki oraz usunięto ze stanowiska redaktora Polskiego Słownika Biograficznego i przewodniczącego Komisji Historycznej Polskiej Akademii Nauk¹¹.

Bobińska a Konopczyński

Bobińska była jedną z osób, które otwarcie wyszły z krytyką twórczości Konopczyńskiego. Publicznie wypowiadający się przeciw radykalnym zmianom oraz dominacji jednego światopoglądu, przez władze uznawany był za niechętnego nowemu systemowi¹². W swoich wypowiedziach dostrzegał jednak – jak zauważył Piotr Biliński, walory materializmu historycznego jako metody¹³. Niechęć władzy powodowały – jego przeszłość polityczna i publiczne wypowiedzi.

W krytyce Bobińskiej pojawia się kilka słów-kluczy charakterystycznych dla tego okresu a wskazujących na „błędną drogę” uczonego: „zakłamanie burżuazyjnego obiektywizmu”, „ciasny klerykalizm”¹⁴. Oprócz tego typu krytyki w mniejszym stopniu podejmuje ona również kwestie teoretyczno-metodologiczne oraz kwestie interpretacji dziejów Polski Konopczyńskiego tj. – kwestię poznawalności prawdy historycznej, zagadnienie obiektywności sądu oraz zagadnienie polskiego oświecenia. Według niej autor *Dziejów Polski nowożytnej* błędnie ocenia prądy umysłowe końca XVIII w., wskazując na ich katolickie podłoże. Według Bobińskiej było ono przeciwnie, antykatolickie¹⁵.

W związku z instytucjonalnym naciskiem Konopczyński nie miał możliwości publicznej odpowiedzi na krytykę¹⁶. Jak zauważył Rafał Sitek, od 1949 r. dyskusje filozoficzne zastępuje nacisk administracyjny i wymagania bezkrytycznej akceptacji marksizmu. Dialog zamienia się w monolog¹⁷. Podobny proces występuje na gruncie historiografii i innych nauk humanistycznych. Rafał Stobiecki podobnie podkreślał postępującą dogmatyzację marksizmu na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych oraz – co za tym idzie – pozbawianie marksizmu walorów modernizacyjnych¹⁸.

¹⁰ AAN, PZPR KC. Wydział Nauki i Oświaty, sygn. 237/XVI–80, k. 27, 133–134.

¹¹ T. P. Rutkowski, 2007, s. 138.

¹² R. Stobiecki, 1991, s. 167; P. Biliński, 2017, s. 462; Z. Romek, 2010, s. 121–123.

¹³ P. Biliński, 2017, s. 465–466.

¹⁴ Ibidem, s. 514–515.

¹⁵ C. Bobińska, 1950, s. 3.

¹⁶ P. Biliński, 2017, s. 515.

¹⁷ R. Sitek, 2000, s. 29.

¹⁸ R. Stobiecki, 2015, s. 39.

Pomimo antagonizmu na linii Bobińska – Konopczyński warto zaznaczyć, jak podaje Piotr Biliński, iż ta pierwsza na widok Konopczyńskiego, kiedy spotkali się podczas seminarium, ucieszyła się i podała mu rękę¹⁹. Ponadto trzeba przy tym zaznaczyć, iż niełatwe było samo zastąpienie tak wybitnego historyka jakim był Władysław Konopczyński na katedrze, którą kierował, bez względu na to, kto by go zastępował.

Przyczyny izolacji Bobińskiej w krakowskim środowisku historycznym

Po zniszczeniach II wojny światowej Kraków – ze względu na sytuację Warszawy i po stracie przez Polskę Lwowa, stał się najważniejszym ze środowisk historycznych w Polsce. Więzy międzyludzkie były tam silne, co pociągało za sobą trudności w podporządkowaniu tego środowiska władzy²⁰. Karol Górski wspomina o silnym naukowo i towarzysko krakowskim środowisku historycznym w latach 20-tych. Wymienia wśród wiodących historyków między innymi Władysława Semkowicza, Jana Fijałka, Romana Grodeckiego i Stanisława Kutrzebę²¹. John Connelly wykazał w swoich badaniach tzw. „spuściznę starej profesury” w okresie PRL, która przywiązywała wagę do wolności badań²². Choć w przedwojennej historii nie brakowało prób ingerencji, to jednak dopiero lata 1949–1956 przyniosły w tej materii próbę „totalną”²³.

Przybywająca na Uniwersytet Jagielloński Bobińska traktowana była jako osoba z zewnątrz. Istotne znaczenie miały mechanizmy funkcjonowania grupy społecznej, którą byli historycy krakowscy. Natomiast ona była członkiem grupy obcej. Jak wykazały badania psychologii społecznej, ludzie zazwyczaj traktują członków własnej grupy przychylniej, ale też – co – ważne nie wykazują negatywnych uczuć w stosunku do członków innej grupy²⁴. Na izolację Bobińskiej wpłynęły zatem inne czynniki.

Przed wojną nie była ona związana z polskim środowiskiem historycznym. Środowisko historyków krakowskich postrzegało ją jako zwolenniczkę polityki PPR/PZPR²⁵. Jej dorobek naukowy był w tamtym czasie niewielki i mało znany w środowisku²⁶. Posiadała jednak mocną pozycję ze względu na swoje kontakty polityczne w Warszawie. Chciała także wprowadzić nowe metody działania i pracy z innymi²⁷, co dodatkowo wzmagало dystans wobec jej osoby.

Jak zauważył Władysław Tatarkiewicz, filozofia na Uniwersytecie Jagiellońskim czerpała w XIX w. i 1. połowie XX w., z tradycji teologicznych i idea-

¹⁹ P. Biliński, 2017, s. 515.

²⁰ Ibidem, s. 459.

²¹ K. Górski, 1987, s. 5–10.

²² J. Connelly, 2014, s. 115–116.

²³ Autor opisuje przedwojenną sytuację historyków, ich „etos naukowy” oraz starania władz międzywojennych o wpływ na historiografię. Ibidem, s. 117–127.

²⁴ S. Mika, 1982, s. 330–335.

²⁵ AUJ, Pamięć UJ. Wypowiedź Michała Pułaskiego, <http://www.archiwum.uj.edu.pl/michal-pulaski> [dostęp: 26.05.17]; J. Stuglik, 2016, s. 24.

²⁶ T.P. Rutkowski, 2014, s. 18–19.

²⁷ J. Stuglik, 2006, s. 24.

listycznych oraz pozostawała w opozycji do wszelkich nurtów materialistycznych i ateistycznych²⁸. Patrząc na historiografię tzw. szkoły krakowskiej w XIX w. należy stwierdzić, iż była ona zabarwiona idealistycznie oraz znajdowała się pod wpływem myśli chrześcijańskiej. Kraków posiadał silną tradycję historiografii opartej o te założenia²⁹. Bobińska zaś za podstawy filozoficzne historiografii uważała materializm historyczny. Ponadto była zwolenniczką nowych władz i nowego porządku społecznego oraz orędowniczką przebudowania podstaw metodologicznych i organizacyjnych historiografii. Natomiast krakowskie środowisko intelektualne, w dużej części konserwatywne, było bądź niechętne, bądź bardzo ostrożne w stosunku do tych prób³⁰. Bobińska plasowała się po drugiej stronie: była lewicowa i zapatrzona w ideały komunistyczne.

Faktem potwierdzającym dystans w stosunku do osoby Bobińskiej, jak zauważył Piotr Biliński, było głosowanie w sprawie ustanowienia jej współpracownikiem Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności. Przeszła w głosowaniu dopiero za drugim razem³¹.

Bobińska sama odczuwała tę swoją izolację w środowisku krakowskim, czego wyrazem był jej list do historyka dziejów nowożytnych – Kazimierza Lepszego. Czuli, iż znajdowała się na marginesie życia w środowisku krakowskim, choć wyrażała chęć poznania go od środka³².

Kolejne etapy kariery naukowej na Uniwersytecie Jagiellońskim

W końcu 1953 r. rozpoczęła się procedura przyznania Bobińskiej stopnia profesora nadzwyczajnego. Opinie o jej naukowym dorobku wyrazili Kazimierz Lepszy oraz Witold Kula³³. W tym ośrodku uzyskała w 1954 r. stopień profesora nadzwyczajnego³⁴. Podczas dyskusji pozytywnie o pracy Bobińskiej wypowiedzieli się także między innymi Roman Grodecki i Kazimierz Dobrowolski³⁵.

W 1961 r. decyzją Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego uzyskała tytuł profesora zwyczajnego³⁶. Pozytywne recenzje o dorobku wystawili historyk i profesor Uniwersytetu Warszawskiego, Henryk Jabłoński oraz badacz oświe-

²⁸ W. Tatarkiewicz, 1967, s. 35–36.

²⁹ A.F. Grabski, 1972, s. 305–325.

³⁰ P. Biliński, 2017, s. 370, 500.

³¹ Ibidem, s. 500.

³² Biblioteka PAN/PAU w Krakowie, rkps 7667, List Celiny Bobińskiej do Kazimierza Lepszego, Kraków, k. 53.

³³ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: AUJ), Teczka Celiny Bobińskiej, sygn. WFH 32, Wniosek o mianowanie dr Celiny Bobińskiej prof. nadzwyczajnym, b.p.; AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej. Departament Kadr, sygn. 8337, Bobińska-Wolska Celina, k. 43.

³⁴ AUJ, Teczka Celiny Bobińskiej, sygn. S III 246, b.p.

³⁵ AAN, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, sygn. 2891, Bobińska Celina. Uniwersytet Jagielloński, b.p.

³⁶ Głosowanie Rady WFH: 19 głosów za, 8 przeciw, 3 osoby wstrzymały się. AUJ, Teczka Celiny Bobińskiej, sygn. WFH 32, Wyciąg z protokołu posiedzenia Rady WFH UJ, b.p. Wynik głosowania pokazuje, iż część środowiska historycznego Krakowa nie aprobowała kandydatury

cenia i ustroju – Bolesław Leśnodorski. Pozytywne opinie uzupełniające wyda-
li również Kazimierz Lepszy oraz Jan Dąbrowski³⁷. W recenzjach podkreślano
aktywność Bobińskiej na polu naukowym w zakresie: badań nad dziejami my-
śli oświecenia, poglądów Marksa i Engelsa na sprawy polskie, kierownictwa
zespołu w zakresie badań z zakresu historii społecznej i gospodarczej wsi ma-
łopolskiej oraz metodologii historii³⁸.

Po śmierci Kazimierza Lepszego w 1964 r., Bobińska objęła tymczasową
opiekę nad jego katedrą Historii Polski XVI–XVIII. Jak wynika z korespon-
dencji zgromadzonej w spuściźnie Celiny Bobińskiej, był on za życia jej bli-
skim współpracownikiem oraz utrzymywał z nią życzliwe kontakty³⁹.

Według informacji pochodzącej z korespondencji Henryka Wereszyckiego,
Bobińska próbowała obsadzić kierownictwo katedry podług własnych prefe-
rencji, nad czym ubolewał autor listu⁴⁰. Autor *Sojuszu trzech cesarzy* twierdził,
iż z perspektywy pozycji Bobińskiej najgorsze dla niej byłoby objęcie katedry
przez „partyjnego” profesora, który nie podporządkowałby się jej oraz burzył
jej autorytet wśród władzy partyjnej⁴¹. Ponadto według niego – w sprawach
administracyjnych dziekanatu rządziła ona nawet w drobiazgach⁴².

W ramach prowadzonej przez siebie katedry Bobińska kierowała pracą
nad historią chłopów w Małopolsce w 2. połowie XVIII w.⁴³. Owocem tego
była kilka wydawnictw zwartych⁴⁴. Była także redaktorką i inicjatorką studiów
z historii społeczno-gospodarczej Małopolski⁴⁵. Jej talent organizacyjny oraz
umiejętność kierowania zespołem badawczym w dokumentach ministerial-

Bobińskiej na stanowisko profesora zwyczajnego. Wynikało to zapewne z przyczyn, które pro-
wadziły do jej izolacji w tymże środowisku.

³⁷ Ibidem, b.p.; AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej. Departament Kadr, sygn. 8337, Bobińska-Wolska Celina, k. 86.

³⁸ Ibidem, k. 69–84.

³⁹ BJ, Dział rękopisów, Spuścizna Celiny Bobińskiej, List Kazimierza Lepszego, Warszawa 27.11.1964, rkps, b.p.

⁴⁰ E. Orman, 2013, s. 226.

⁴¹ Katedrę po Kazimierzu Lepszym objął ostatecznie Józef Skoczek, a od 1966 r. Józef Gie-
rowski. Ibidem, s. 229–230.

⁴² Ibidem, s. 230.

⁴³ AUJ, Teczka Celiny Bobińskiej, sygn. WFH 32, b.p.

⁴⁴ Były to między innymi: *Studia z dziejów wsi małopolskiej w drugiej połowie XVIII wie-
ku*, red. C. Bobińska, Warszawa 1957; *Kraków jako ośrodek towarowy Małopolski zachodniej
w drugiej połowie XVIII wieku*, red. M. Kulczykowski, M. Frančić, Warszawa 1963. Prace po-
stały przy współpracy z zakładem badań agrarnych IH PAN w Krakowie, którym kierowała
Bobińska.

⁴⁵ Serię otwierała praca Heleny Madurowicz oraz Antoniego Podrazy: *Regiony gospodarcze
Małopolski zachodniej w drugiej połowie XVIII wieku*. Inne tytuły prac z serii: M. Zgórnjak, *Re-
likty średniowiecznych powinności skarbowych na wsi małopolskiej XVI–XVIII wieku*, Warszawa
1959; I. Rychlikowa, *Klucz wielkoporębski Wodzickich w drugiej połowie XVIII wieku*, Wrocław
1960; A. Falniowska-Gradowska, *Świadczenia poddanych na rzecz dworu w królewskich
województwach krakowskiego w drugiej połowie XVIII wieku*, Warszawa 1964; M. Frančić, *Ludzie
luźni w osiemnastowiecznym Krakowie*, Wrocław 1967.

nych oraz między innymi w recenzjach jej dorobku naukowego była podkreślana jako bardzo pozytywna dla nauki⁴⁶.

Na Uniwersytecie Jagiellońskim prowadziła zajęcia z historii Polski XIX w. oraz seminarium z tego okresu⁴⁷. Prowadziła także wykład „Zasady marksistowskiej metodologii historii”⁴⁸. Była również opiekunką Koła Naukowego Studentów Historii Nowożytnej i Najnowszej oraz główną organizatorką Sesji Naukowej poświęconej zagadnieniom dotyczącym poglądów klasyków marksizmu na sprawy polskie⁴⁹. Na emeryturę odeszła 1 X 1984 r.⁵⁰ Po tej dacie pozostawała konsultantką naukową Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w celu sfinalizowania prac zespołu nad historią ruchów chłopskich w 2. połowie XVIII w. Prowadziła także konwersatorium metodologiczne dla młodej kadry Instytutu⁵¹.

W czasie swojego pobytu w Krakowie Bobińska wypromowała około 150 magistrów oraz szereg doktorów, m.in.: Mariana Zgórniaka, Irenę Rychlikową, Alicję Falniowską, Halinę Florkowską-Franciś⁵². W sprawie obrony pracy kandydackiej Ireny Rychlikowej z zakresu dziejów społeczno-gospodarczych wsi XVIII w. korespondowała ze Stanisławem Śreniowskim, który miał recenzować pracę, a jak pisała krakowska badaczka – znał dobrze problematykę badawczą jej zakładu⁵³. Była także promotorem doktoratu Andrzeja Chwalby na temat: *Odezwa SDKPiL w latach 1894–1904*⁵⁴. Kierowała także pracą doktorską Andrzeja Jagodzińskiego *Ruchy chłopskie w Karpatach w drugiej połowie XVIII wieku* oraz była opiekunką pracy habilitacyjnej Haliny Kozłowskiej – Sabatowskiej o Tadeuszu Romanowiczu⁵⁵. Pytaniem godnym uwagi ale przekraczającym ramy niniejszego artykułu jest kwestia tego, czy autorka, *Szkiców o ideologach polskiego Oświecenia* stworzyła własną szkołę badań. Problem ten

⁴⁶ AAN, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, sygn. 2891, Bobińska Celina. Uniwersytet Jagielloński, b.p.; AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej. Departament Kadr, sygn. 8337, Bobińska-Wolska Celina, k. 69–74.

⁴⁷ AUJ, Teczka Celiny Bobińskiej, sygn. DSO 1, b.p.; BJ, Dział rękopisów, Spuścizna Celiny Bobińskiej, Plan dydaktyczny, mps, s. 1.

⁴⁸ AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej. Departament Kadr, sygn. 8337, Bobińska-Wolska Celina, k. 11.

⁴⁹ Ibidem, k. 11.

⁵⁰ AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej. Departament Kadr, sygn. 8337, Bobińska-Wolska Celina, k. 129.

⁵¹ AUJ, Teczka Celiny Bobińskiej, sygn. DSO 1, b.p.; Otwartą kwestią pozostaje rola konwersatorium oraz jego fasadowość, zwłaszcza w okresie do 1956 r.

⁵² AUJ, Teczka Celiny Bobińskiej, sygn. WFH 32, b.p.

⁵³ Archiwum Polskiej Akademii Nauk (dalej: APAN), Materiały Stanisława Śreniowskiego, List Celiny Bobińskiej do Stanisława Śreniowskiego, k. 23–24. W zbiorze znajduje się także list kondolencyjny Bobińskiej do Krystyny Śreniowskiej po śmierci jej męża w 1957 r. Podkreśla w nim wielką osobowość badacza oraz pisze, iż żałuje, że tak słabo zna się z adresatką. Ponadto Bobińska знаła twórczość łódzkiego historyka i jest wielce prawdopodobne, że w dużym stopniu to właśnie dzięki niemu podkreślała istotność problematyki ustrojowej dla zrozumienia polskiego procesu dziejowego. APAN, Materiały Stanisława Śreniowskiego, Materiały funeralne, List Celiny Bobińskiej do Krystyny Śreniowskiej, k. 13–15.

⁵⁴ AUJ, Teczka Celiny Bobińskiej, sygn. DSO 1, b.p.

⁵⁵ Ibidem, b.p.

wymaga refleksji nad założeniami teoretyczno-metodologicznymi twórczości jej oraz współpracowników.

Bobińska, działając organizacyjnie i naukowo na Uniwersytecie Jagiellońskim, nie straciła kontaktów z centralnymi instytucjami nauki historycznej. Zaangażowana była kolejno – w prace Kongresu Nauki Polskiej oraz Konferencji Otwockiej.

I Kongres Nauki Polskiej i Konferencja Metodologiczna w Otwocku

Istotnymi wydarzeniami w ramach „ofensywy” historyków partyjnych był I Kongres Nauki Polskiej oraz Konferencja Otwocka. Ten pierwszy miał mieć charakter krytyki oraz rozliczenia z dotychczasową tradycją dziejopisarską⁵⁶. Samo wydarzenie, o czym była już mowa, zostało poprzedzone licznymi spotkaniami poszczególnych podsekcji.

Na Kongresie przewodniczącym podsekcji historii był Stanisław Arnold, natomiast zastępczyniami Bobińska i Kormanowa⁵⁷. W skład kierownictwa weszli: przewodniczący Stanisław Arnold oraz Celina Bobińska, Henryk Jabłoński i referentka Żanna Kormanowa. Główną rolę odegrała ta ostatnia, która wygłosiła referat mocno krytykujący dotychczasową historiografię⁵⁸.

Kongres nauki polskiej, jak wspominał Manteuffel, miał rozprawić się z całą nauką burżuazyjną. Warszawski historyk bronił na nim Marcelego Handelsmana przed krytyką Kormanowej⁵⁹. Na kongresie (według Piotra Hübnera) podsekcja historii nie osiągnęła jednak żadnych rezultatów⁶⁰.

Aktywność historyków-marksistów w tym czasie, a także Konferencja Otwocka miały doprowadzić do metodologicznego oraz światopoglądowego przełomu w środowisku historyków. Historycy ci wierzyli w siłę eksplanacyjną i modernizacyjną marksizmu. Na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych opowiadają się otwarcie za zmianami w nauce historycznej, zaś w wypowiedziach Bobińskiej często padało sformułowanie o „partyjności nauki historycznej”⁶¹. Pozwalało to podkreślać ich szczególną rolę w procesie rozumienia prawdy, przebudowy historiografii i świata⁶².

Jeśli chodzi o samą konferencję w Otwocku, to nie doprowadziła ona do takich zmian, jakie wraz z Bobińską wyobrażało sobie środowisko historyków-

⁵⁶ APAN, Pierwszy Kongres Nauki Polskiej, sygn. 14, Sekcja Nauk Społecznych i Humanistycznych, k. 106; Protokół posiedzenia grupy partyjnej przy Wydziale Nauki KC PZPR. 28.03.1950. Maszynopis w papierach Niny Assorodobraj-Kuli oraz Witolda Kuli. Cyt. za: M. Kula, 2005, s. 128–129.

⁵⁷ Do Bobińskiej pisał Stanisław Arnold w celu aktywizacji środowiska krakowskiego w ramach I KNP. BJ, Dział rękopisów, Spuścizna Celiny Bobińskiej, List Stanisława Arnolda do Celiny Bobińskiej 25.03.1951 r., mps, b.p.

⁵⁸ Szerzej na temat kongresu: P. Hübner, 1983, s. 95–104.

⁵⁹ T. Manteuffel, 1976, s. 355–360.

⁶⁰ P. Hübner, 1983, s. 98–100.

⁶¹ C. Bobińska, 1949, s. 11.

⁶² A. Wierzbicki, 2008, s. 146–149. Ibidem, dokładna analiza pojęcia partyjności i jego zastosowania w dyskusji historyków.

-dogmatyków. Według Rafała Stobieckiego Otwock był porażką dogmatycznych badaczy, którym nie udało się doprowadzić do upodobnienia polskiej nauki historycznej na wzór radziecki⁶³. Delegacja radziecka – co podkreśla Zbigniew Romek – zdawała sobie sprawę, iż nie wszyscy przyjęli metodologię marksistowską, a środowisko historyczne było podzielone⁶⁴. Na konferencji bezpartyjni uczeni pokazali, iż wiedzą, co to materializm historyczny a górują erudycją nad historykami związanymi z partią

Tadeusz Rutkowski twierdzi, że w konfrontacji ze starą kadrami, o przedwojennym rodowodzie, środowisko partyjne okazało się słabe i niezdolne do merytorycznej dyskusji⁶⁵. Obsadzenie dyrekcji w Polskiej Akademii Nauk, a potem odwilż przesądziła klęskę historyków-dogmatyków, w której znajdowała się Bobińska. Po tym okresie nawet wielu zagorzałych marksistów zaczęło rewidować swoje stanowiska. Historiografia akademicka ani metodologicznie, ani instytucjonalnie nie miała wyglądać jak kopia modelu radzieckiego.

Na Konferencji Otwockiej zaatakowany został, co wspomina Stefan Kieniewicz, jego przyjaciel – Henryk Wereszycki. W tej walce o wpływy starcie wygrał Tadeusz Manteuffel, który uzyskał zgodę na pozostawienie „steru” nauki historycznej w rękach dawnej kadry profesorskiej⁶⁶. Sam Wereszycki wspomina, że na otwockiej konferencji został skrytykowany za swoją *Historię polityczną Polski 1864–1918*⁶⁷ oraz – co potępił Roman Werfel – przedstawienie Piłsudskiego i Dmowskiego jako bohaterów narodowych⁶⁸.

Jednak podporządkowanie partii nauk historycznych było w latach 1949 – 1956 znacznie mniejsze w Polsce niż w innych krajach satelickich i w samym ZSRR. Jak podkreśla Jan Szumski, upartyjnienie historii nie osiągnęło takiego poziomu z powodu braku poparcia dla historyków dogmatyków. Nie dostali oni aprobaty władz, która krytykowała ich i chciała sojuszu z historykami starej daty. Otwock był porażką tzw. dogmatyków. W Polsce nauka akademicka była o wiele bardziej odizolowana od partii i jej instytucji niż w innych krajach bloku wschodniego⁶⁹. Według Rafała Stobieckiego kompromis profesjonalnych historyków zdecydował o obronie nauki historycznej przed staniem się przez nią wyłącznie narzędziem oficjalnej ideologii⁷⁰. Zbigniew Romek podkreślił, że w latach pięćdziesiątych, mimo narzuconych ograniczeń, możliwa była praca badawcza oraz promowanie ludzi naukowo wartościowych⁷¹.

⁶³ R. Stobiecki, 2007, s. 114.

⁶⁴ Z. Romek, 1999, s. 192–193.

⁶⁵ T.P. Rutkowski, 2014, s. 18–19.

⁶⁶ S. Kieniewicz, 1980, s. 255.

⁶⁷ H. Wereszycki, 1986, s. 655.

⁶⁸ R. Stobiecki, 2014, s. 104.

⁶⁹ J. Szumski, 2016, s. 160–170.

⁷⁰ R. Stobiecki, 2007, s. 128.

⁷¹ Z. Romek, 2010, s. 194.

Bobińska a Henryk Wereszycki

Po 1956 r. profesorowie, zesłani do innych ośrodków, wracali na swoje stare stanowiska. Wereszycki, uważany był za „historyka burżuazyjnego”, który negatywnie odnosił się do materializmu historycznego. Wereszycki, jak sam wspomina, wychowany został w romantycznym kulcie powstań i walki o niepodległość⁷², co miało wpływ na jego wizję dziejów narodowych.

Według J. A. Gierowskiego to właśnie jego postawa miała doprowadzić do przeciwdziałania wpływowi Bobińskiej w środowisku krakowskim. Wnioski Wereszyckiego o uzyskanie tytułu profesora zwyczajnego były negatywnie opiniowane przez autorkę *Szkiców o ideologach polskiego Oświecenia*, podobnie zresztą jak wnioski jego ucznia – Wacława Felczaka. W ten sposób Wereszycki pozostał tylko profesorem nadzwyczajnym⁷³. Jak sam wspomina, to Bobińska umożliwiła mu przeniesienie się na Uniwersytet Jagielloński. Było to dla niego ważne, ponieważ w Krakowie pracowała jego żona (przy redakcji Polskiego Słownika Biograficznego)⁷⁴. O Felczaku mówił, iż nie wszystkim się podobał, ale otrzymał doktorat i habilitację⁷⁵.

Krytyka Wereszyckiego przez historyków, zarówno związanych ze strukturami władzy, jak i nie, miała również wymiar metodologiczny (np. polemika ze Stefanem Kieniewiczem)⁷⁶. Oprócz tego nosiła elementy oficjalnej krytyki historyka, który nie zyskał sympatii działaczy odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe. Według Wereszyckiego jego krytykę w środowisku krakowskim organizowała Bobińska wraz z Kazimierzem Lepszym⁷⁷. Przez dużą część studentów uznawana była za zwolenniczkę partii na uczelni. Plotki o antagonizmie Wereszyckiego z Bobińską zwiększały popularność tego pierwszego wśród studentów. Atmosfera stała się napięta po ogłoszeniu artykułu na łamach *Kwartalnika Historycznego* pt. *Pesymizmu błędnych tez*, w którym Wereszycki polemizował otwarcie z wizją drugiego tomu *Historii Polski* PAN dotyczącego dziejów porozbiorowych, którego wielką propagatorką oraz jedną z autorek była krakowska badaczka⁷⁸. Na jego łamach w 1957 r. krytykowała wizję dziejów Polski i interpretacje Wereszyckiego, zwłaszcza jego ocenę roli elit społeczno-politycznych w XIX w. oraz wykładnię powstań⁷⁹.

⁷² H. Wereszycki, 1986, s. 643.

⁷³ J.A. Gierowski, 2001, s. 261.

⁷⁴ H. Wereszycki, 1986, s. 655–656.

⁷⁵ Ibidem, s. 658.

⁷⁶ Kieniewicz występował przeciw romantycznej interpretacji powstań przez Wereszyckiego oraz postulował chłodną ocenę upadku Polski. Krytykował także zbyt koncentrowanie się na historii politycznej. Ponadto Kieniewicz bronił się (tak jak inni autorzy II tomu *Historii Polski* PAN, np. Bobińska) przez zarzutami, jakie mieli inni historycy, np. Wereszycki na konferencji w Sulejówku w 1957 r. w czasie tzw. „destalinizacji”. Miało to wymiar metodologiczny, ale też polityczny. Zob. E. Orman, 2010, s. 222–223; A. Czyżewski, 2008, s. 57–62.

⁷⁷ E. Orman, 2013, s. 136.

⁷⁸ J. Wszolek, 2001, s. 293.

⁷⁹ C. Bobińska, 1957, s. 171–177.

W Krakowie po wojnie kontynuowano zwyczaj spotkań inteligenckich w kawiarniach. Brali w nich udział adwokaci, dziennikarze oraz między innymi historycy. W drugiej połowie lat pięćdziesiątych część z nich spotykała się w kawiarni *Kopciuszek* przy ulicy Karmelickiej, gdzie chętnie bywała także Bobińska. Przyłgnęło do nich określenie „Klub Kopciuszka”. Wereszycki nie przyłączył się do tego grona. Starał się on skupić wokół siebie ludzi o podobnych poglądach⁸⁰. Bywał na spotkaniach w Krakowie z Karolem Wojtyłą oraz innymi intelektualistami bliskimi myśli chrześcijańskiej⁸¹. Jeśli chodzi o młodzię, to przyjmował często studentów, aby wyjaśniać im trudne zjawiska oraz pozwalać zrozumieć rzeczywistość polityczną i społeczną⁸².

Kariera naukowa Bobińskiej była w większości związana ze środowiskiem krakowskim i Uniwersytetem Jagiellońskim, gdzie uzyskiwała kolejno stopnie profesora nadzwyczajnego i zwyczajnego, była kierownikiem katedry Historii Polski Nowożytnej i Najnowszej (XVIII–XX w.) oraz kierowała zespołem do badań nad historią gospodarczą i społeczną Małopolski w XVIII w. Środowisko krakowskie było w dużej części wobec niej niechętnie, gdyż uchodziła w nim za zwolenniczkę nowej władzy.

Bobińska reprezentowała typ intelektualistki zaangażowanej społecznie i politycznie, która – oprócz pracy naukowej, intensywnie angażowała się w przebudowę świata i z tego czerpała motywację do działania. Stanisław Salmonowicz, badając zaangażowanie inteligencji w latach czterdziestych i pięćdziesiątych wyróżnił wśród niej trzy postawy. Po pierwsze – wyraźną oraz oficjalną akceptację – w tym jednostki zafascynowane ideologią komunizmu oraz karierowiczów, a także tych, którzy popierali władzę ze strachu przed represjami. Po drugie postawę przystosowawczą, wreszcie – postawę niezależną⁸³. Bazując na tym rozróżnieniu Bobińską należałoby umieścić w pierwszej grupie jako zaangażowaną po stronie nowych władz. Wyraźnie sprzeciwiła się i wystąpiła z krytyką tzw. „burżuazyjnych” uczonych, takich jak W. Konopczyński i H. Wereszycki oraz popierała reorientację metodologiczną i instytucjonalną historiografii, a także – szerzej – przebudowę społeczną zgodną ze światopoglądem komunistycznym.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Ministerstwo Edukacji Narodowej. Departament Kadr, sygn. 8337, Bobińska-Wolska Celina

Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, Bobińska Celina Wolska.

Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, sygn. 2891, Bobińska Celina. Uniwersytet Jagielloński PZPR KC. Wydział Nauki i Oświaty, sygn. 237/XVI-80.

⁸⁰ J. Wszolek, 2011, s. 300.

⁸¹ H. Wereszycki, 1986, s. 658.

⁸² Ibidem, s. 659.

⁸³ S. Salmonowicz, 2003, s. 83–84.

Archiwum UJ

Pamięć UJ. Wypowiedź Michała Pułaskiego, <http://www.archiwum.uj.edu.pl/michal-pulaski> [dostęp: 26.05.17].

Teczka Celiny Bobińskiej

Archiwum PAN

Materiały Stanisława Śreniowskiego, List Celiny Bobińskiej do Stanisława Śreniowskiego. Pierwszy Kongres Nauki Polskiej, sygn. 14.

Biblioteka Jagiellońska

Dział rękopisów, Spuścizna Celiny Bobińskiej, List Józefa Buszki do Celiny Bobińskiej, Kraków 3.12.1961, mps.

Biblioteka PAN/PAU

Spuścizna Kazimierza Lepszego, List Celiny Bobińskiej do Kazimierza Lepszego, sygn. 7667, rkps.

Źródła historiograficzne

Bobińska C., 1949, *Stalin a pewne zagadnienia metodologii historii*, „Przegląd Historyczny”, 40, s. 11.

Eadem, 1950, *O przełom w nauce historycznej. Na marginesie narady historyków marksistów*, „Nowa Kultura”, 2, s. 3–7.

Eadem, 1957, *Walka z wulgaryzacją a marksistowska metoda krytyczna. Programy polityczne w sprawie chłopskiej*, „Kwartalnik Historyczny”, 64, s. 171–177.

Pamiętniki, wspomnienia i opublikowana korespondencja

Kieniewicz S., 1980, *Z rozmyślań dziejopisa czasów nowożytnych*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 2, s. 255–259.

Manteuffel T., 1976, *Historyk wobec historii*, Warszawa.

Orman E., 2013, *Stefan Kieniewicz-Henryk Wereszycki. Korespondencja z lat 1947–1990*, Kraków, s. 130–226.

Wereszycki H., 1986, *Historyk sam w sobie*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 31, s. 640–648.

Opracowania:

Biliński P., 1999, *Władysław Konopczyński. Historyk i polityk II Rzeczypospolitej (1880–1952)*, Warszawa.

Idem, 2017, *Władysław Konopczyński 1880–1952: człowiek i dzieło*, Kraków.

Connelly J., 2014, *Zniewolony uniwersytet: sowietyzacja szkolnictwa wyższego w Niemczech wschodnich, Czechach i Polsce 1945–1956*, Warszawa.

Czyżewski A., 2008, *Proces destalinizacji polskiej nauki historycznej w drugiej połowie lat 50. XX wieku*, Warszawa.

Franaszek P., 2014, *Collegium Witkowskiego*, Kraków.

Gierowski J.A., 2001, *Wspomnienie o Henryku Wereszyckim*, [w:] *Henryk Wereszycki (1898–1990): historia w życiu historyka*, red. E. Orman, A. Cetnarowicz, Kraków, s. 261–265.

- Górski K., 1987, *Autobiografia naukowa*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1, s. 5–10.
- Grabski A.F., 1972, *Orientacje polskiej myśli historycznej. Studia i rozważania*, Warszawa.
- Herczyński R., 2008, *Spętana nauka. Opozycja intelektualna w Polsce 1945–1970*, Warszawa.
- Hübner P., 1983, *I Kongres Nauki Polskiej jako forma realizacji założeń polityki naukowej państwa ludowego*, Wrocław.
- Kula M., 2005, *Spój spokojnie – rząd myśli, partia czuwa... A co robią jej członkowie? Kilka uwag z historii życia naukowego w czasach PRL*, „Przegląd Humanistyczny”, 5, s. 120–129.
- Mika S., 1982, *Psychologia społeczna*, Warszawa 1982.
- Orman E., 2010, *Stefana Kieniewicza i Henryka Wereszyckiego drogi do niepodległości (wokół korespondencji obu historyków)*, [w:] *Stefan Kieniewicz i jego dziedzictwo w polskiej historiografii*, red. A. Szwarz, Warszawa, s. 219–231.
- Eadem, 2013, *Stefan Kieniewicz-Henryk Wereszycki. Korespondencja z lat 1947–1990*, Kraków.
- Piawski K., 1967, *Historia nowożytna i najnowsza na UJ od roku 1910*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. S. Mikucki, Kraków, s. 150–158.
- Romek Z., 1999, *Historycy radzieccy o historykach polskich. Uwagi o Zjeździe Wrocławskim (1948) i Konferencji Otwockiej (1951/1952)*, „Polska 1944–1989. Studia i materiały”, 4, s. 188–192.
- Rutkowski T.P., 2014, *Bojowniczką ofensywy ideologicznej. O roli kobiet w procesie stalinizacji humanistyki polskiej (1945–1956)*, [w:] *Kobiety na zakręcie 1933–1989*, red. E. Chabros, A. Klarman, Wrocław, s. 15–33.
- Idem, 2016, *Środowisko historyczne Krakowa a Polskie Towarzystwo Historyczne w początkach Polski Ludowej (1945–1958)*, [w:] *Krakowska szkoła historyczna a Polskie Towarzystwo Historyczne. Studia historiograficzne*, red. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa-Kraków s. 165–182.
- Salmonowicz S., 2003, *Profesorowie i studenci w dobie stalinizmu w Polsce (1944–1956)*, [w:] *Polacy wobec PRL. Strategie przystosowawcze*, red. G. Miernik, Kielce, s. 75–91.
- Sitek R., 2000, *Warszawska szkoła historii idei. Między historią a teraźniejszością*, Warszawa, s. 17–190.
- Stobiecki R., 1991, *Historia i historycy wobec nowej rzeczywistości. Z dziejów polskiej nauki historycznej 1945–1951*, „Acta Universitatis Lodziana. Folia Historica”, 43, s. 163–187.
- Idem, 2014, *Historycy polscy wobec wyzwań XX wieku*, Poznań, s. 95–127.
- Idem, 2015, *Z dziejów tak zwanego przełomu metodologicznego w historiografii polskiej po II wojnie światowej*, „Res Historica”, 19, s. 29–41.
- Stuglik J., 2016, *Z dziejów Polskiego Towarzystwa Historycznego w Krakowie 1945–1989*, Kraków, s. 24–85.
- Tatarkiewicz W., 1967, *Filozofia w Uniwersytecie Jagiellońskim od XVII do połowy XX wieku*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. S. Mikucki, Kraków, s. 35–44.
- Wierzbicki A., 2008, *„Prawda jest i może być tylko w rękach klasy robotniczej”. Z dziejów zasady partyjności nauki historycznej w Polsce*, [w:] *Klio polska. Studia i materiały z dziejów historiografii polskiej po II wojnie światowej*, t. 3, red. A. Wierzbicki, Warszawa, s. 143–162.
- Wszolek J., 2001, *Miałem dobrego nauczyciela*, [w:] *Henryk Wereszycki (1898–1990): historia w życiu historyka*, red. E. Orman, A. Cetnarowicz, Kraków, s. 293–299.